

Бучацька Світлана Михайлівна

К. психол.н., доц. кафедри методики навчання іноземних мов

Вінницький державний педагогічний університет ім. М.Коцюбинського

Малярчук Тетяна

Студентка магістратури

Комунальний вищий навчальний заклад

“Вінницька академія неперервної освіти”

РІВНІ ТА ЧИННИКИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ

***Анотація.** У статті визначено теоретико-методологічні засади готовності майбутніх психологів до професійної діяльності. Проаналізовано основні рівні сформованості готовності майбутніх практичних психологів до попередження та розв'язання конфліктів, а також чинники, що позначаються на даній готовності.*

***Ключові слова:** рівні готовності, попередження та розв'язання конфліктів, практичні психологи, професійна діяльність*

***Abstract.** The article touches upon theoretical and methodological foundations of future psychologists' proficiency in their professional activity. The basic levels of future psychologists' competence in conflict prevention and resolution and the factors that affect the formation of this competence have been analyzed.*

***Keywords:** competence levels, conflict prevention and resolution, practitioner psychologists, professional activity.*

***Аннотация.** В статье определены теоретико-методологические основы готовности будущих практических психологов к профессиональной деятельности. Проанализированы основные уровни сформированности готовности будущих практических психологов к предупреждению и разрешению конфликтов, а также факторы, влияющие на данную готовность.*

***Ключевые слова:** уровни готовности, предупреждение и разрешение конфликтов, практические психологи, профессиональная деятельность*

Важливою складовою професійної діяльності психолога є попередження та конструктивне розв'язання конфліктів, яке може бути здійснено на трьох рівнях: на рівні особистісної зрілості, на рівні соціальної зрілості, на рівні зрілості психолога-консультанта.

Особистісний рівень передбачає уміння успішно розв'язувати свої міжособистісні конфлікти. *Соціальний рівень* передбачає уміння психолога допомагати клієнтам розв'язувати їх особистісні проблеми, в тому числі розв'язувати конфлікти. Розв'язання ж конфліктів на *рівні зрілості психолога-консультанта* – це, скоріше, не вміння, а стан готовності конструктивно розв'язувати міжособистісні конфлікти скрізь і завжди [1, с.222].

Водночас, аналіз роботи практичних психологів свідчить про те, що більшість з них далеко не завжди готові розв'язувати конфлікти відповідно до третього рівня зрілості. Це, зокрема, виявляється у неконструктивному спілкуванні з клієнтами, у невмінні обрати оптимальну тактику поведінки в конфліктній ситуації тощо. Водночас, в умовах соціальних трансформацій неминуче зростає напруженість і конфліктогенність у стосунках, і, відповідно, актуалізується значущість психологічної допомоги особистості у попередженні та конструктивному розв'язанні конфліктів. Теоретичний аналіз літератури та практики діяльності психологів дає підставу для припущення про недостатній рівень сформованості готовності майбутніх практичних психологів до попередження та розв'язання конфліктів. На наш погляд, це зумовлено обставинами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, що виявляються у процесі професійної підготовки майбутніх практичних психологів.

До **зовнішніх, об'єктивних обставин** слід віднести, по перше, соціально-економічні перетворення, що відбулися наприкінці минулого століття, і нові вимоги до підготовки фахівців, унаслідок чого значно збільшився перелік професій, підготовка до яких включає психологічний компонент, істотно зміцнився й підвищився статус психолога як

представника певної професії. У зв'язку з цим С.Д. Максименко зазначає, що в сучасній ситуації спостерігається інтерес до дослідження проблем особистості, через що велике значення має усвідомлення важливості особистості практичного психолога як фахівця, який вирішує важливі й унікальні проблеми існування особистості, й вирішувати які покликаний і здатний тільки він [2, с. 5].

У результаті виникла своєрідна «мода» на професію психолога, що, з одного боку, сприяло значному збільшенню кількості вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку психологів, і відповідну увагу науковців і практиків до цієї підготовки. З іншого боку, зазначає В. Г. Панок, до здобуття психологічної спеціальності часто почали прагнути акцентуйовані особи або люди з помітними особистими проблемами, переважна більшість яких малопридатна у професійному відношенні, оскільки у практичній роботі, як правило, вирішують свої особисті проблеми і мало опікуються проблемами клієнта [3, с.14]. Слід наголосити, що справжнім професіоналом-психологом може бути далеко не кожна людина, що отримала диплом психолога, у професії якої, особистість важлива не менше, ніж набуті знання, вміння й навички. У процесі становлення особистості психолога має бути сформований своєрідний «психологічний світогляд» як певний тип життєвої філософії, побудована на цьому структура цінностей, спрямованість особистості, розвинені навички професійного спілкування, вміння керувати процесом взаємодії з іншими, навички саморегуляції, розвинену професійну інтуїцію, специфічну Я-концепцію, альтруїстські установки та ін., оскільки для психолога власна особистість є важливим інструментом у роботі [4, с.9].

До того ж, як зазначає С. Д. Максименко, у процесі підготовки має місце наявність невідповідності й суперечностей між рівнем теоретичних знань, методичних умінь і можливостей їх адекватного використання у практичній діяльності психолога [53, с.124]. Подібної думки дотримується Т.С. Яценко, яка відзначає, що запорукою власного професійного становлення й успіху майбутнього практичного психолога є достатній рівень самопізнання й

корекції власних проблем, чого не в змозі забезпечити академічна психологія [5, с.571].

У результаті практичний психолог, який після закінчення ВНЗ повинен надавати реальну професійну допомогу реальним клієнтами, запам'ятавши певну послідовність вправ і дійшовши висновку, що існує певна схема, певна послідовність дій, автоматичне застосування яких може допомогти людині розв'язати її проблему, як правило, залишається безпорадним при зустрічі з реальністю психологічної практики. У результаті опитування студентів-майбутніх психологів Є. П. Кринчиком [6, с. 82–89], було встановлено, що існують *неоптимальні умови професійного самовизначення студентів при виборі спеціалізації* в умовах дефіциту необхідної профорієнтаційної інформації як про зміст та психологічну структуру діяльності психологів різних спеціалізації, так і про психологічні вимоги, які пред'являються до людини, роботи у межах тієї чи іншої спеціальності. Це призводить до того, що професійний вибір виявляється, згідно концепції Клімова Є. О. [7, с.68], деформованим та відбувається всліпу. Студенти не можуть здійснити адекватну професійну самоідентифікацію, щоб зрозуміти, чи відповідають їх особистісні якості та психологічні дані вимогам обраної спеціалізації. Така самоідентифікація базується лише на інтуїтивній самооцінці.

Крім того, як стверджує Є.О. Варлакова, формування готовності майбутніх психологів до попередження та розв'язання конфліктів утруднено через *недостатню кількість годин, відведених на вивчення конфліктологічних дисциплін* [8, с.11].

До того ж, можна констатувати *відсутність толерантного соціально-психологічного середовища у ВНЗ*, панування несприятливого соціально-психологічного клімату в студентських групах, конкурентного, а не партнерського способу взаємодії між студентами-майбутніми психологами, що не сприяє проявам конструктивної поведінки у конфлікті.

Серед **внутрішніх, суб'єктивних чинників**, що позначаються на становленні готовності майбутніх психологів до попередження та

розв'язання конфліктів, можна, насамперед, відзначити *мотиви та смисли професійно-навчальної діяльності*, які забезпечують її успішність (мотиви вибору професії психолога, позитивна мотивація навчання, потреба в реалізації свого професійно-психологічного потенціалу з урахуванням спрямованості на самопізнання, що передбачає відкритість до змін, прийняття відповідальності за творче самовираження в обраній професії та ін.). Водночас, результати досліджень свідчать про такі мотиви вибору професії значної кількості майбутніх фахівців, що є неадекватними цілям і завданням професійної діяльності психолога [9, с. 243–249].

Так, майбутні психологи, обираючи професію, подекуди керуються прагненням отримати психологічну допомогу у вигляді знань з тієї чи іншої власної проблеми, яка стала для них занадто болючою, але визнати її як свою проблему особистість не в змозі. До того ж, на дану ситуацію часто «накладаються» особливості юнацького віку, однією з яких є бажання віднайти відповіді на питання, що стосуються власних взаємостосунків, власних проблем, які виникають на цьому етапі у процесі життєдіяльності. Адже, як зазначає Л. П. Матяш-Заєць, нова соціальна ситуація розвитку особистості у ранньому юнацькому віці обумовлює зміни у індивідуальних особливостях особистості, внаслідок чого відбувається загострення міжособистісних стосунків через властиві сучасним особам юнацького віку схильність до авторитарного стилю спілкування, прагнення до домінування у міжособистісних стосунках, недостатній рівень розвитку комунікативних умінь, недостатній комунікативний контроль у спілкуванні та ін., що, безумовно, може негативно позначитися на формуванні готовності майбутніх психологів до попередження та розв'язання конфліктів [10, с.8].

Певну частину тих, хто навчається на психологічному факультеті, приваблює у діяльності практичного психолога ілюзія повної чи часткової можливості маніпулювати іншими. Причому це людиною не усвідомлюється, але при спостереженні за діями і нахилами даної особистості подібні підсвідомі бажання чітко простежуються [11, с.8]. Як мотив іноді виступає

привабливість професії, що виникла під впливом кінофільмів, книг та ін або під впливом (чи тиском) батьків чи інших референтних осіб (в тому числі, вступали разом з друзями). Найбільш значущим для окремих студентів – майбутніх психологів є отримання матеріальної винагороди за свою діяльність як спеціаліста-психолога або привабливість через екзотичність даної професії, бажання бути в центрі уваги. Зрозуміло, що такі мотиви не сприяють формуванню готовності майбутніх психологів як до попередження та конструктивного розв'язання конфліктів, так і до професійної діяльності загалом.

Серед *внутрішніх чинників готовності майбутніх психологів* до попередження та розв'язання конфліктів, на наш погляд, велику роль відіграє також відсутність серйозних внутрішньоособистісних проблем у психологів, набуття ними *особистісної й соціальної зрілості*. Особистісна зрілість передбачає, що психолог успішно розв'язує свої життєві проблеми, є відкритим, терплячим та щирим по відношенню до себе, а соціальна зрілість – що психолог є здатним допомогти іншим людям ефективно розв'язувати їх проблеми, є відкритим, терплячим та щирим по відношенню до клієнтів. Напроти, із зростанням внутрішньоособистісної конфліктності, викликаній невідповідністю «Я-реального» та «Я-ідеального», зростає рівень самозвинувачення особистості, що проявляється в негативному ставленні до власного «Я», тривожності, агресивності та фрустрації [12, с.99].

Водночас, як свідчать результати досліджень [12, с. 436 – 442.], у значної частини психологів констатують наявність особистісних проблем, особистісну незрілість, амбівалентне емоційне ставлення до майбутньої професії, нерозв'язані внутрішньоособистісні конфлікти, що зумовлюють конфліктний тип особистості. У зв'язку з останнім слід зауважити що, як показує практика, найчастіше зустрічаються декілька різновидів конфліктних особистостей [13, с.155]. По-перше, *конфліктна особистість демонстративного типу*, яка прагне бути постійно в центрі уваги, любить гарно виглядати в очах інших. Її ставлення до людей визначається тим, як до

неї ставляться інші. Переважає емоційна поведінка, раціональне начало виражене слабо. Планування своєї діяльності здійснює від випадку до випадку і слабо втілює задумане. Систематичної роботи уникає. Не уникає конфліктів, в ситуації суперечки відчуває себе непогано. Часто виявляється джерелом суперечки, але таким себе не вважає. По-друге, *конфліктна особистість некерованого типу*, імпульсивна, не здатна себе контролювати. Її поведінку важко передбачити. У своїх невдачах схильна звинувачувати інших. Не може чітко спланувати свою діяльність і втілити свої плани в життя. Недостатньо розвинута здатність співвідносити свої вчинки із спільними цілями групи і конкретними обставинами. По-третє, *цілеспрямований конфліктний тип особистості*, який розглядає конфлікт як засіб досягнення власних цілей, схильний до маніпуляцій, психологічних ігор у взаємовідносинах. Раціонально діє в конфліктній ситуації, здатний прорахувати можливі варіанти її розвитку, тверезо оцінювати сильні і слабкі сторони в позиціях сторін. Володіє добре відпрацьованою технікою спілкування в гарячих суперечках Цей тип конфліктної особистості є найбільш небезпечним як для становлення готовності психолога до попередження та розв'язання конфліктів, так і до ефективності психологічної допомоги клієнту загалом.

Такий стан речей зумовлює необхідність пошуку та створення умов для формування готовності майбутніх практичних психологів до професійної діяльності (важливим елементом якої є здатність до попередження та конструктивного розв'язання конфліктів) вже з перших років навчання.

Отже, в цілому визначено теоретико-методологічні засади дослідження готовності майбутніх психологів до попередження та розв'язання конфліктів, а також чинники, що позначаються на даній готовності, які було покладено в основу емпіричного дослідження зазначеної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кочунас Р. Основы психологического консультирования / Р. Кочунас ; пер. с лит. – М. : Академический Проект, 2000. – 240 с.
2. Максименко С.Д., Ільїна Т.Б. До проблеми розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики сучасного психолога / С.Д. Максименко, Т.Б. Ільїна // Практична психологія та соціальна робота. – К.: Соціс Геллап, №1 – 1999. – С.2-6.
3. Панок В. Г. Основні напрями професійного становлення особистості практичного психолога у вищій школі / В. Г. Панок // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 4. – С. 14–17
4. Вілюжанина Т.А. Динаміка ціннісно-смислової сфери особистості в процесі професійного становлення майбутніх психологів : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т. А. Вілюжаніна. – К., 2006. – 22 с.
5. Яценко Т. С. Активное социально-психологическое обучение : теория, процесс, практика : [учебное пособие для студентов, слушателей и преподавателей по специальности «Психология»] / Т. С. Яценко. – Хмельницкий: Изд-во НАПВУ, М.: Изд-во СИП РИА, 2006. – 792 с.
6. Кринчик Е. П. Некоторые проблемы профессионального становления студентов на факультете психологии МГУ / Е. П. Кринчик // Вестник МГУ.– 2006. – № 1. – С. 82–89
7. Климов Е. А. Конфликтующие реальности в работе с людьми (психологический аспект) : учеб. пособие / Е. А. Климов. – 2-е изд., испр. – М. : Издательство Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж : МОДЭК, 2006. – 192 с.
8. Варлакова Є. О. Формування готовності майбутніх практичних психологів до розв'язання міжособистісних конфліктів [Текст]: автореферат дисертації на здобуття наук.ступеня канд.психол.наук. Спец. 19.00.05 - соціальна психологія; психологія соціальної роботи / Є. О. Варлакова ;

Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології ім. Г. С. Костюка. - К. : АПН України. ІП ім. Г. Костюка, 2011. - 18 с.

9. Міхно К. О. Мотиви вибору професії майбутніх фахівців психологічної галузі / К. О. Міхно // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; за ред. С. Д. Максименка. – К. , 2007. – Т IX, Ч. 3. – С. 243–249

10. Матяш-Заєць Л. П. Соціально-психологічні чинники виникнення міжособистісних конфліктів у ранньому юнацькому віці : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Л. П. Матяш-Заєць; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2005. — 21 с.

11. Тимошук І. Г. Формування морально-етичної відповідальності особистості майбутнього практичного психолога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І. Г. Тимошук. – К., 2003. – 20 с.

12. Шостром Э. Человек-манипулятор: внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации / Э. Шостром; пер. с англ. В. Данченко. – М.: Апрель-Пресс, 2008. – 192 с.

13. Паттерсон К. Управление конфликтом: что делать, если вы столкнулись с невыполненными обещаниями, обманутыми ожиданиями и агрессивным поведением / Паттерсон Кэрри, Гренни Джозеф, Мак-Милан Рон, Свитцлер Эл: пер. с англ. – М.: И. Д. Вільямс, 2007. – 320 с.